

WiderScreen.fi 3/2006
22.12.2006

Kauhea moraal

Juha Rosenqvist
elokuvakriitikko

Tulostettavat versiot

- [htm](#)
- [pdf](#)

[\[takaisin\]](#)

Kauhea moraal

"Väkivalta, seksi ja kauhu ovat jo elokuvan syntyhetkistä lähtien kuuluneet sen peruskuvastoon. Usein elokuvissa ja nykyään myös muissa kuvaohjelmissa, kuten peleissä, on kysymys niiden yhdistelmistä. Kauhun viehäytys on hallitun pelon kokemisessa. Kauhuelokuvan katsoja on kautta aikojen halunnut tulla pelotelluksi, kuitenkin tietyn turvallisuuden säilyttäen. Arvioitaessa kauhun herättämisen haitallisuutta katsojalle on avainkäsitteenä järkyttävyyden. Kauhun herättäminen kuvaohjelmassa saattaa olla omiaan järkyttämään katsojaa niin, että seurauksena on pitkäaikainen ahdistus- ja pelkotila. Ratkaisevaa on jälleen kuvaohjelman kokonaisuus, ennen muuta se, onko pelolle ja kauhulle vastavoimaa. Kauhun kokeminen viihteenä edellyttää kuitenkin sellaisia psyykkisiä valmiuksia, joita voinee olla vasta teini-iästä lähtien." (Paloheimo 2003, 84–85.)

Edellä mainittu on lainaus valtion elokuvatarkastamon ikärajaperusteista koskien kauhukuvauksen vaikutuksia. Tarkastamon johtaja Matti Paloheimo aloittaa näillä perusteilla kauhuelokuvien käsittelyn kirjassaan *Seksiä ja väkivaltaa – kysymyksiä elokuvatarkastajalle*. Kauhun on valtavirtaelokuvan lajityypeistä kärsinyt eniten sensuurista, pornohan on kokonaan oma lukuunsa. Suomessa varsinkin 1980- ja 90-luvulla kauhuelokuvia kohdeltiin suorastaan kaltoin silloisen videolain ansiosta.

Suomessa ei tosin enää ole sensuuria. Vuonna 2001 voimaan tullut laki kuvaohjelmien ennakkotarkastuksista kunnioittaa sananvapautta ja niin sanottua aikuissensuuria ei enää ole – samalla siirtyi historiaan vuonna 1987 säädetty pahamaineinen videolaki. Yli kahdeksantoistavuotiaille luokiteltuja kuvaohjelmia ei enää ennakkotarkasteta ja niitä saa levittää vapaasti. Alaikäisille luokitellut elokuvat ennakkotarkastetaan edelleen ja niille annetaan ikärajat elokuvatarkastamon toimesta. Kyse on lasten suojelemisesta heidän kehityksensä sopimattomalta materiaalilta.

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2002 vain harva hallitsi uudet ikärajat (Paloheimo 2003, 24). Tätä ei kannata ihmetellä, sillä tunnettu suomalainen elokuvatuottaja ei edes vielä vuonna 2006 ollut tietoinen siitä, että Suomessa ei ole enää sensuuria, jonka harjoittamisesta hän syytti elokuvatarkastamoa, kun se oli asettanut *Matti*-elokuvalle liian korkean ikärajan. Pääosin sensuurikeskustelu ja huolenaihe väkivallasta ja kauhusta on kuitenkin tänä päivänä suuntautunut tietokonepeleihin, joissa pelaajan "osallistuminen" väkivallantekeihin koetaan ongelmalliseksi erityisesti lasten- ja nuorten kohdalla. Huoli on tuskin täysin aiheeton.

Kuuluisa neurologi Antonio Damasio on osoittanut teoksessaan *Descartesin virhe*, että aivojen toimintarakenteen todistaa ihmisen järjen olevan logiikan ohella riippuvainen emootiosta. Emootioiden häiriöt vaikuttavat rationaalisuuteemme. Lisäksi aivot saavuttavat täyden valmiuden ja toimintakyvyn vasta teini-ikäisen jälkeen. Kun kauhu erityisesti operoi perustunnetilojen sektorilla, jolla on aivojen toiminnassa selkeä vaikutus ajatteluumme, niin Damasion esittämälle huolelle lasten kohtaamasta väkivallasta on vaikea esittää vastaväitteitä.

"Lasten yllälistuminen väkivallalle todellisessa elämässä, uutisissa tai audiovisuaalisessa fiktiossa heikentää emootioiden ja tunteiden arvoa sopeutuvan sosiaalisen käyttäytymisen hankinnassa ja toteutumisessa. Tosiasia, että niin paljon toisiin kohdistuvaa väkivaltaa esitetään ilman moraalista viitekehystä, vain lisää sen tunteita heikentävää vaikutusta." (Damasio 2001, 231.)

Tänä päivänä ollaan yksimielisiä siitä, että kauhu ja väkivalta eivät kaikilta osin sovellu lapsille ja nuorille. Kehittyvälle psyykelle ja ajattelulle liian voimalliset emootiot häiriöt voivat olla haitallisia. Eikä tämä perustu enää mihinkään nollatutkimuksiin, joissa on todettu väkivaltaa nähneiden lasten käyttäytyvän altistuksen jälkeen väkivaltaisemmin kuin ei-väkivaltaa nähneet lapset. Kysymys on aivojen kyvystä vastaanottaa ja käsitellä vahvasti emootioon vaikuttavia kuvallisia ärsykeitä, millä voi olla vaikutusta aikuisiän tunnekokemuksiin ja reaktioihin.

Vaikka lasten ja nuorten kohdalla väkivallan ja kauhun aiheuttamista haitoista vallitseekin konsensus, niin ovatko aikuisen järki ja mieli kykeneväisiä vastaanottamaan kaiken? Elokuvatarkastamon perusteissa mainitaan, että kauhu saattaa järkyttää katsojaa. Damasio taas viittaa väkivallan esittämiseen haitallisuuteen, kun se tehdään ilman moraalista viitekehystä. Mikä meitä siis järkyttää ja mikä on se moraal, jolla kauhu ja väkivalta ovat hyväksyttäviä?

Kasarin kauhukrapula

Järkyttävyyden ja moraalien avaamiseksi on hyvä luoda silmäys siihen, miten kauhuun ja väkivaltaan on viime vuosikymmeninä esimerkiksi meillä Suomessa suhtauduttu. Holhoaminen on ollut yhteiskunnassamme lähes synonyymi moraalille, sille mikä on

Cannibal Holocaust - © Another World Entertainment

hyväksyttyä ja sallittua – siveellistä. Sen sijaan, että moraalın määrittely lähtisi filosofisista perusteista tutkia ja kartoittaa yhteisön arvoja ja käsityksiä, on moraalın ohjenuoraksi monessa tapauksessa noussut poliittinen päätöksentekokoneisto, jonka moraalısesta selkärangasta saa tiedotusvälineistä lähes päivittäin kaikkea muuta kuin ylevän käsityksen. Poliittikkojen häilyvällä moraalilla säättämia kielto lakeja historia tuntee monia, videolaki oli vain yksi niistä.

Video löi läpi 1980-luvulla. Nopeasti yleistyneet nauhurit loivat kokonaan uudenlaisen elokuvien jakelukanavan. Sen lisäksi, että porno siirtyi selluloidilta magneettinauhalle, video mahdollisti ennennäkemättömän mahdollisuuden myös marginaalisemmalle kauhulle. Kauhun alagenre, joka ammensi elinvoimansa korostetun graafisesta väkivallasta, koki kukoistuksensa teinipoikien kotikatseluissa. *Evil Deadin* (1981) kaltaiset selkeästi nuoremmille katsojille suunnatut kauhuelokuvat tuskin olisivat saavuttaneet suosiotaan ilman videota.

Suomessa ei suinkaan toimettonina seurattu videokulttuurin kukoistusta ja sitä, miten nuoriso suorastaan ahmi väkivaltaroskaa. Eduskunta sääti nopeasti videoiden yleistyttyä vuonna 1987 videolain, joka salli ainoastaan kuusitoistavuotiaille tai sitä nuoremmille tarkoitetut julkaisut. Paheelliseksi kuvittelun roska saksimisen ja täyskieltämisen ohella moni elokuvataiteen tunnettutkin teos päättyi sensuurin hampaisiin.

Kieltopoliitiikalla harvoin saavutetaan toivottua tulosta. Kieltäminen toimiikin useimmissa tapauksissa poliittikkojen julkisuuspelinä, jonka seurauksena ongelmaksi koettu asia lakaistaan maton alle puuttumatta kuitenkaan itse ongelman syihin ja seurauksiin. Esimerkkejä epäonnistuneesta kieltopoliitiikasta löytyy viinan pannaan julistamisesta julkisen prostituution kieltämiseen. Suomi, kuin eivät muutkaan läntisen kulttuurin maat, ole vapaa alkoholin kiroista, ihmiskaupasta tai niiden muista haittailmiöistä.

Videolain seurauskin oli lopulta päinvastainen. Sen sijaan, että elokuvaa harrastavalta nuorisolta olisi jäänyt näkemättä teini-slasherien värittävä keskinkertainen väkivaltakauhu, niin alakulttuurissa sijaa saivat kuvastoltaan ja ajatusmaailmaltaan paljon rankemmat elokuvat, joissa säilyttelyjen ja vähäisenkään psykologisen jännitteen ja kauhun sijaan tärkeämpää oli verellä ja sisälmyksillä lotraaminen. Verellä kekkaloivasta goresta ja sen "humoristisemmasta" sisarajasta splatterista tuli monien nuorten miesten ja miestenalkujen kiinnostuksen kohde. Kiellettyä hedelmänä niin amerikkalainen kuin erityisesti italialainen väkivaltakauhu levisi loputtomina kopionkopioina videonauhurista toiseen. Vapaamielisen Tanskan postimyntifirmoilla meni tuolloin hyvin.

Kasariajalla elokuvaan vihkiytyneille eivät ole tuntemattomia sellaiset "klassikot", kuten *Emanuelle* and *the Last Cannibals* (1977), *Cannibal Holocaust* (1980), *Gore Gore Girls* (1972) tai vaikkapa *Ilsa*-elokuvat (1975–77). Edellä mainittujen tapaan monet 1970-luvun kauhuelokuvat saivat kokonaan uuden elämän videokulttuurin kukoistuksessa. Kielletyn hedelmän -ilmiossä on tavallista, että äärimmäisyydet alkavat herättää yhä enemmän kiinnostusta. Kauhun saralla hyvänä esimerkkinä toimivat muun muassa saksalaisen Jörg Buttgeritin *Nekromantik* (1987 & 1991), joiden maine kotimaassaan kiellettyinä ja poltettuina vain kasvatti niihin kohdistunutta kiinnostusta.

Videolain jalo tarkoitus oli suojella nuorten mieliä. Eniten suojassa taisivat olla vanhempien ja lainsäätäjien toimineiden poliittikkojen mielet, sillä nuoriso vietti iltojaan slasherien parissa ja paatuneimmat ihmettelivät silmät ymyyrräisinä kannibalismia ja ruumiiseen sekaantumista. Kovin vakavia seurauksia ei videosukupolven kuitenkaan tainnut jäädä. Yksi kasarikauhun kasvatti kun sattui taannoin voittamaan Euroviisutkin ja saamaan hirviökuvastollaan kannatusta läpi Euroopan nousten meillä jopa kansallissankariksi.

Kenen moraali

"Tämä on varoitus sinulle, joka olet menossa katsomaan "Manaaja"-elokuvaa. Tämä elokuva on syntynyt helvetistä ja se on toteutettu riivaajien toimesta. Se on saanut monen ihmisen psyykkisen tasapainon järkkymään, se on ajanut ihmisiä jopa itsetuhon partaalle. Monissa maissa tämän elokuvan esittäminen on kielletty edellämäinituista syistä. Kehotamme sinua Jeesuksen nimessä, älä mene katsomaan sitä." (Jumalan Seurakunta, 11.2.2001.)

Teksti on suora lainaus Jumalan Seurakunnan varoituslapusta, joita jaettiin turkulaisen elokuvateatterin edessä helmikuussa 2001 *Manaajaa* (1973) katsomaan meneville ihmisille. Kyseessä on hyvä esimerkki siitä, miten ja kuka moraalın ja järkyttävyyden määrittelee. Uskonnollisten järjestöjen kampanjat esimerkiksi kauhuelokuvia ja rock-musiikkia vastaan eivät ole mitenkään ainutlaatuisia. Näiden tahojen moraalıkäsityksessä järkyttävyyys usein kumpuaa Saatanan palvelemisesta. Kysymys ei niinkään ole ihmisen tekemästä vääryydestä, vaan vääryys on lähtökohtaisesti pahan aikaansaannos.

Läntisessä kulttuurissa moraali on muotoutunut pitkälti kristillisyyden kautta, ja vaikka nykyisellään kirkkokuntien vaikutus on huomattavasti vähempi yhteiskunnallisena toimijana kuin ennen teollistumista, niin arvojen ja moraalın määrittely lepää yhä paljolti niiden varassa, tai ainakin poliittisella päätöksenteolla linjattava moraali usein noudattelee olemassa olevia ja julkituotuja uskonnollisen moraalın linjauksia. Eikä tässä sinällään ole mitään kummeksuttavaa, sillä lännessä on eletty kristillistä kulttuuria viimeiset kaksi tuhatta vuotta.

Mutta kenen moraalista lopulta on kyse? Väittäisin, että kyseessä on vallankäytön moraali. Kristillinen filosofia korostaa tasavertaisuutta ja vähempiosaisten ja heikkojen huomioimista. Institutionalisoituneessa uskonnossa tämän periaatteen toteutus on käytännössä usein

Nekromantik

Manaaja - © Warner Bros.

sivuutettu, sillä kirkkokunnat ovat pääsääntöisesti toimineet vallanpitomekanismeina, joiden toiminnasta heikot ja vähempiosaiset ovat kärsineet eniten. Kuvaavaa on myös se, että järjestäytyneessä uskonnon harjoittamisessa, kuin myös politiikassa, heikompien oikeudet ja arvo ovat usein julkilausutun moraalin kulmakivi, mutta kyseisten järjestelmien sisällä näitä moraalisia lausumia katsotaan läpi sormien. Tätä kutsutaan kaksinaismoralismiksi.

Naisten alistaminen, lasten hyväksikäyttö ja eläinten rääkkäys ovat kaikki nykyään jyrkästi tuomittuja. Erityisesti puolustuskyvyttömiin, usein juuri lapsiin ja eläimiin, kohdistettu väärä koetaan moraalittommaksi. Tuntuu oudolta, että vielä nykyäänkin näihin epäkohtiin törmää päivittäin, vaikka moraalikäsityksessämme nämä ovat olleet tuomittuja tekoja hyvinkin pitkään. Vai ovatko?

Vähempiosaisen ja puolustuskyvyttömiä asema ei ole kautta historian ollut kaksinen. Kristillisellä kaudella naisella ei ole ollut täyttä ihmisarvoa, eikä esimerkiksi lasta ole ymmärretty tuntevana ja oikeana ihmisenä. Aikanaan tämänkaltaisen ajattelu on ollut myös tieteen peruskäsitys. Vielä nykyäänkin ranskalainen filosofi René Descartes nauttii suurta arvostusta ja hänen lausahduksensa "*Cogito ergo sum – Ajattelen, siis olen*" lienee eräs maailman tunnetuimmista fraaseista. Hänen käsityksensä kehon ja mielen (tietoisuuden) erillisyydestä johti osaltaan yhä tänäkin päivänä laajasti vaikuttavaan ajatteluun, jossa vain ihmisellä on sielu, korkeampi tietoisuus. Eläimillä ja puolinaisilla ihmisillä, lapsilla, joilla tietoisuus ei ole vielä kehittynyt, ei ole samaa arvoa kuin ihmisellä.

Tämä ajattelu näkyy moraalissa, ja siinä miten järkyttävyyttä kytkeytyy subjektiivisen emootion kokemiseen. Tarkoitan tällä sitä, että ihminen, joka näkee yksittäisen lapsen tai eläimen kärsimystä, kokee sen voimakkaana emootiona, mutta sama järkyttävyyttä jää toteutumatta ostettaessa lapsityövoimalla tehtyjä hyödykkeitä tai eläinten huonoon kohteluun perustuvia edullisempia elintarvikkeita, vaikka järjen avulla tiedämme niiden tuotannon aiheuttavan kärsimystä ja olevan siten moraalisesti väärin. Järki saattaa olla riippuvainen emootiasta, mutta emootio ei ole riippuvainen järjestä, ja emootio ohjaa usein reaktioitamme, mikä näkyy harkitsemattomissa moraalilinjauksissa.

Kauhuelokuvan teho ja viehätys perustuvat edellä mainittuun emootioon ja järjen suhteeseen. Järjellä voimme päätellä, että kauhuelokuva on keinotekoinen, eikä siinä ole mitään pelättävää, mutta silti katsomme niitä, koska ne vetoavat perusemootioihimme ja synnyttävät jännitystä sekä pelon tunteita. Samaan hengenvetoon voisi tietysti järkeillä, että katsomalla riittävästi kauhua emootiot turtuvat ja niiden liiallinen vaikutus järkeen vähenee. Mutta kun muistamme, että järki on riippuvainen emootiasta, ei asia olekaan niin yksiselitteinen. Järkyttävyyden eli emootioreaktion aste lieneekin seurausta siitä, minkälaisen viitekehysten näkemälleen kykenee antamaan. Ja kun näkee enemmän, on viitekehyskin usein laajempi.

Moraalisten linjausten tekeminen tuntematta riittävästi kulloistakin viitekehystä on arveluttavaa. Videolaki on tästä jälleen hyvä esimerkki. Aikanaan paljon julkisuudessaakin puidussa lain käsittelyssä kävi ilmi, että monetkaan kansanedustajat eivät tunteneet elokuvaa juuri ollenkaan. Surkuhupaisinta oli se, että lain puolestapuhujat käyttivät esimerkkinä *Teksasin moottorisahamurhaaja* (1974), jota ei oltu tuolloin vielä edes koskaan Suomessa levitetty. Elokuvahan sai teatteriensi-iltansa meillä vasta vuonna 1996.

Mutta onko moraalialia määriteltävissä mitenkään yleisesti? On, ja on pakko olla, koska yhteiskunnan toiminnan perustana oleva lainsäädäntö nojaa moraalisiin. Mutta eikö poliittinen järjestelmä juuri säädä lait? Kyllä ja ei. Lakeja voidaan säätää eduskunnan toimesta, mutta useat lait säädetään asiantuntijatyön tuloksena, jotka eduskunta vain kumileimasimen tavoin hyväksyy. Esimerkiksi rikoslaki perustuu kattavaan asiantuntijatyöhön ja oikeusfilosofiaan, joiden avulla pyritään prosessoimaan yleisen oikeudentajun mukaista moraalista linjausta, jonka lähtökohtana on ainakin teoreettisesti olla politiikasta ja uskonnosta vapaata.

Tästä päästäänkin lopuksi mielenkiintoiseen asiaan liittyen järkyttävyyteen, moraalisiin ja sen linjauksiin. Suomen rikoslaki kieltää muun muassa kuvat ja kuvaohjelmat, joissa on eläinrääkkäystä, lapsiin sekaantumista tai uskonrauhan rikkomista. Holhoavasta aikuissensuurista vapautuneessa maassamme moraalisen selkärangan löystyminen ja liberalisoituminen taiteen ja sananvapauden nimissä on ymmärrettävää, ja osaltaan tervetullutta ja tarvittavaakin. Mutta mikä lopulta on järkyttävää tai moraalisesti kyseenalaista: se että Ruggero Deodaton eläinrääkkäystä voi ostaa dvd:nä kaupan hyllyltä, vai että immusedat vapautetaan vankiloista, vai se että marginaalinen verkkosivusto julkaisee maailman turuille ja toreillekin levinneet pilakuvat profeetta Muhammedista, mitä Suomen poliittinen johto kiiruuttaa pyytämään anteeksi ja pahoittelemaan tapahtunutta?

Juha Rosenqvist

[WiderScreen.fi 3/2006](http://www.widerscreen.fi/3/2006)

Teksasin moottorisahamurhaaja

- © Vortex

Lähteet

Damasio, Antonio (2001), *Descartesin virhe. Emootio, järki ja ihmisen aivot*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Terra Cognita, Helsinki. Alkuteos Descartes' Error. Emotion, Reason and the Human Brain (1994).

Paloheimo, Matti (2003), *Seksiä ja väkivaltaa – kysymyksiä elokuvatarkastajalle*. Like Kustannus, Hämeenlinna.

Jumalan Seurakunnan jakama varoitus sinulle, joka olet menossa katsomaan "Manaaja"-elokuva. Turku 11.2.2001.

© WiderScreen.fi 22.12.2006

ISSN 1795-6161

wider
screen

[arkisto](#)

[toimitus](#)

[palaute](#)

